

МОТИВИ ІРАНСЬКОЇ ІНТЕРВЕЦІЇ В ГРОМАДЯНСЬКУ ВІЙНУ В СИРІЇ: БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР

THE MOTIVES OF THE IRANIAN INTERVENTION IN THE CIVIL WAR IN SYRIA: SECURITY DIMENSION

Шуляк С.В.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму
Університету митної справи та фінансів*

Сирійська громадянська війна, що розпочалася в 2011 році, характеризується надзвичайно високим рівнем інтернаціоналізації. Країна опинилася у центрі уваги різноманітних акторів регіональної та світової політики. Іран разом із Росією став найбільш впливовим зовнішнім гравцем у сирійському конфлікті. Іранська інтервенція забезпечила виживання режиму Асада та його перемогу у війні. Проте перемога Ірану в Сирії виявилася занадто дорогою. У Сирії Іран зазнав найбільших людських втрат після закінчення ірано-іракської війни (1980–1988 рр.) і величезних фінансових витрат.

У цій статті проаналізовано мотиви втручання Ірану у громадянську війну в Сирії. Теоретико-методологічними засадами дослідження були обрані неореалістичний підхід та теорія балансу загроз Стефана М. Уолта. Автор стверджує, що головним мотивом іранського керівництва було прагнення усунути загрози національній безпеці, які походять від різноманітних світових і регіональних акторів і гравців у сирійському конфлікті (Ісламської держави та інших радикальних сунітських угруповань, США, Ізраїлю, Саудівської Аравії та інших монархій Перської затоки, Туреччини та курдських опозиційних груп). Крім того, воно прагнуло підтримати регіональний вплив Ірану та регіональний баланс сил.

На думку іранських політиків, національну безпеку можна визначити у двох напрямках. З одного боку, це стосується нейтралізації елементів, які становлять загрозу безпеці країни, таких як присутність ворога поблизу її національних кордонів. З іншого боку, це тягне за собою підтримку головних стовпів регіонального впливу Ірану. Інакше кажучи, чим сильніші та стійкіші ці стовпи, тим більша здатність Ірану відвертати загрози з боку регіональних і світових держав. Відповідно до такого бачення Сирія, Ірак і Ліван є частиною сфери національної безпеки Ірану, а звідси загрози їхній безпеці розглядаються як загрози національній безпеці Ірану.

Незважаючи на виживання режиму Асада та його перемогу у війні, втручання Ірану в Сирії буде тривати, оскільки загрози його національній безпеці та регіональному впливу не були повністю ліквідовані.

Ключові слова: Сирія, громадянська війна, іноземна інтервенція, Іран, національна безпека, баланс загроз.

Syrian civil war that started in 2011 is characterized by an extremely high degree of internationalization. The country has become the focus for the different actors in the regional and world politics. Iran, alongside Russia, has emerged as the most influential external player in Syrian conflict. Iranian intervention has ensured the survival of the Assad regime and its victory in the war. But Iran's efforts in Syria have led to an excessively costly victory. In the Syrian conflict, Iran has suffered the greatest human losses since the end of the Iran-Iraq war (1980–1988) and incurred enormous financial costs.

This article analyzes the motives of the Iranian intervention in the civil war in Syria. The neorealist approach and Stephan M. Walt's balance of threat theory have been chosen as a theoretical and methodological framework of this study. The author argues that the main motive of the Iranian leadership was the desire to eliminate threats to national security, which come from the different world and regional actors and players in Syrian conflict (Islamic State and other radical Sunni groups, USA, Israel, Saudi Arabia and other Gulf monarchies, Turkey and Kurdish opposition groups). In addition, it sought to maintain Iran's regional influence and regional balance of power.

In the view of the Iranian policymakers, national security can be defined in two ways. On the one hand, it refers to preventing elements that pose a threat to the country's security, such as enemy presence near its national borders. On the other hand, it entails maintaining the pillars of Iran's regional influence. In other words, the stronger and more resilient these pillars are, the more Iran is capable of averting bigger threats from both regional and world powers. According to this vision, Syria, Iraq, and Lebanon are part of Iran's national security sphere, and threats to their security are viewed as threats to Iran's security.

Notwithstanding the Assad regime's survival and victory in the war, Iran's interference in Syria will continue, because threats to its national security and regional influence have not been completely eliminated.

Key words: Syria, civil war, foreign intervention, Iran, national security, balance of threat.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших визначальних характеристик сирійської громадянської війни, що спалахнула у 2011 р., є вкрай високий ступінь її інтернаціоналізації. Країна перетворилася на об'єкт докладання зусиль різноманітних акторів як регіональної, так і світової політики. Навіть фактична поразка основних

внутрішніх опонентів президента Б. Асада, що стала очевидною вже наприкінці 2017 р., аж ніяк не вплинула на інтернаціоналізацію конфлікту, яка з цього часу лише посилилася. Хоча питання про виживання режиму Асада вже знято з порядку денного, розгортається боротьба навколо питання про те, якою буде майбутня Сирія під його керів-

ництвом. Звичайно, всі залучені до конфлікту зовнішні гравці (як прихильники, так і опоненти Асада) намагаються максимально забезпечити в ній свої інтереси, що змушує їх продовжувати активно впливати на перебіг війни. Значною мірою це пояснюється тим, що сирійська війна вже стала невід'ємною частиною тієї драматичної трансформації, яку переживає Близький Схід в останнє десятиріччя. Вона стала одним з головних чинників, які спричинили докорінні зміни у регіональному балансі сил, що виявляються, зокрема, у руйнації старих і формуванні нових альянсів, загостренні суперництва між регіональними центрами сили з непередбачуваними наслідками для регіональної та глобальної безпеки.

Однією з ознак нового балансу сил стало посилення Ірану як регіонального центру впливу, що спричинило загострення його стосунків зі Сполученими Штатами та їх регіональними союзниками – Ізраїлем і Саудівською Аравією. Не в останню чергу це пов'язано з його активним втручанням у сирійську війну на боці президента Б. Асада. Саме всебічна (моральна, політична, дипломатична, економічна й врешті пряма військова) підтримка Ірану, а згодом і Росії, дала змогу режиму Б. Асада вижити і змінити перебіг війни на свою користь.

Хоча іранську інтервенцію цілком можна вважати успішною, насамперед з точки зору посилення іранського впливу в Сирії та загалом у регіоні, успіх коштує йому дуже дорого. Так, за офіційними даними, втрати іранських військових з 2012 по 2017 р. становили приблизно 2100 осіб, серед яких – 418 високопоставлених офіцерів, більше 7000 були поранені. Це найбільші втрати Ірану після закінчення ірано-іракської війни (1980–1988 рр.) [1]. Фінансові витрати, пов'язані із сирійською війною, обраховуються мільярдами доларів щорічно (хоча точні підрахунки вкрай ускладнені й оцінки різняться). На думку газети «Аш-Шарк Аль-Аусат», витрати Ірану на сирійську війну мають становити щонайменше 12,7 млрд доларів США на рік [2]. За оцінками Державного департаменту США, з 2012 по 2018 р. вони становили більше 16 млрд доларів. А на думку радника Верховного лідера Ірану з міжнародних питань Алі Акбара Велаяті, витрати Ірану на Сирію за цей період сягнули приблизно 48 млрд доларів [3, с. 3]. Для економіки, що багато років функціонує в умовах санкцій, це відчутні втрати, особливо з урахуванням падіння цін на нафту з 2014 року. Вуличні протести, спровоковані важкою економічною ситуацією, що спалахнули у країні наприкінці 2017 р., продемонстрували невдоволення значної частини суспільства окремими аспектами зовнішньої політики країни. Учасники протестів прямо пов'язували свої негаразди з витратами на підтримку регіональних

союзників і скандували: «Залиште Сирію у спокої, подумайте про нас» [4, с. 8–9].

Отже, постає питання про спонукальні мотиви, що змусили Іран кинути всі сили на спасіння сирійського режиму і вступити у протистояння з провідними регіональними і світовими гравцями. Що визначає його готовність й надалі нести людські й фінансові втрати, пов'язані з продовженням його активної участі у сирійському конфлікті?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані з іранським втручанням у сирійський конфлікт, не залишилися поза увагою експертів і науковців. Тут згадаємо лише деяких авторів, що торкаються у своїх дослідженнях цієї проблеми, зокрема: С. Хатахет [3], Т. Жюно [4], Н. Бані Насур [5], Дж. Гударзі [6], А. Хаджі-Юсефі [7], А. Хашем [8], А. Дізбоні [9], Дж. Вотлінг [10], Е. Вастнідж [11], К. Катцман [12], Н. Юскові [13]. Більшість зазначених досліджень відбиває поточний (на час написання) стан сирійського конфлікту та, відповідно, політику Ірану щодо нього. Більшість дослідників так чи інакше вказують на міркування безпеки, що відіграють ключову роль у формуванні іранської політики. Звичайно, про всебічне дослідження не йдеться, адже, з одного боку, для цього не було досить часу, а з іншого – сам предмет дослідження – політика Ірану стосовно сирійського конфлікту – зазнавав коригування під впливом як регіональних, так і позарегіональних факторів, що змушувало до постійного переосмислення деяких його аспектів з урахуванням нових обставин. На наш погляд, відносна стабілізація ситуації в Сирії, після розгрому Ісламської держави (ІД) та зламу у війні на користь Асада, дає змогу перейти від простої фіксації змін до певних узагальнень.

Формулювання цілей статті. Отже, мета цієї статті – виявити основні фактори безпекового характеру, що спонукали до активного втручання Ірану у громадянську війну в Сирії, а також визначити перспективи їх подальшого впливу на іранську політику щодо сирійського конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясування мотивів іранської інтервенції може бути здійснене за допомогою неореалістичного підходу, зокрема теорії балансу загроз С. Вольга. Остання передбачає пояснення поведінки держав на міжнародній арені виходячи з їхнього сприйняття потенційних загроз. Зокрема, так він пояснює формування альянсів на Близькому Сході, де держави схильні укладати союзи передусім для нейтралізації загроз з боку своїх сусідів [14, с. 16]. При цьому принципово велике значення мають не стільки самі дії, заяви чи наміри, а те, що вони сприймаються як загрози.

Публічні висловлювання іранських лідерів свідчать, що Сирія разом з Іраком і Ліваном розглядається ними як частина сфери національної

безпеки. Остання, на думку А. Хашема, розуміється як: 1) нейтралізація елементів, що становлять загрозу безпеці країни, таких як ворожа присутність поблизу її кордонів; 2) підтримання головних стовпів регіонального впливу країни [8, с. 106]. Інакше кажучи, чим сильнішим є регіональний вплив, тим більша здатність Ірану відвертати загрози з боку регіональних і світових держав.

Іранський уряд розглядає цілу низку загроз, з якими стикається країна, головними джерелами яких є уряд США, уряд Ізраїлю та регіональна нестабільність [10, с. 7; 12, с. 1]. Як зазначає британський аналітик Дж. Вотлінг, уряд США оцінюється урядом Ірану як єдиний інститут, який має здатність і схильність ініціювати війну і завдати поразки Ірану. Своєю чергою ізраїльський уряд розглядається як такий, що схильний атакувати Іран в односторонньому порядку, якщо Іран відновить свою ядерну програму, та готовий безпосередньо протистояти іранським силам у Сирії. При цьому очікується, що конфлікт між Ізраїлем та Іраном призведе до втручання США. Крім того, Саудівська Аравія, на думку Тегерана, фінансує посилення регіональної нестабільності [10, с. 7].

Так само американській дослідник К. Катцман вказує, що іранські лідери вмотивовані певною мірою сприйняттям загроз їхньому режиму та національним інтересам, які походять від Сполучених Штатів та їхніх союзників. Верховний лідер Алі Хаменеї неодноразово вказував, що США прагнуть повалити іранський режим шляхом підтримки активістів, що виступають проти режиму, економічних санкцій та альянсів з регіональними супротивниками Ірану. Своєю чергою військову присутність США в регіоні Перської затоки та навколо неї іранські лідери пояснюють бажанням залякати Іран або напасти на нього, якщо він буде проводити неприйнятну для США політику. До того ж іранське керівництво звинувачує США у підтримці сунітських арабських режимів, які виступають проти Ірану, що призвело до активізації радикальних ісламістських сунітських груп і появи сунітських терористичних угруповань на кшталт Ісламської держави [12, с. 1].

Усі зазначені вище загрози тією чи іншою мірою проявили себе у зв'язку із сирійським конфліктом. Тому визначення спонукальних мотивів іранської інтервенції в Сирії передбачає необхідність взяти до уваги низку взаємопов'язаних міркувань стосовно безпеки та регіонального впливу Ірану, що визначаються його статусом зростаючої держави, яка прагне до регіонального домінування.

1. Міркування безпеки, що підсилені почуттям конфесійної ворожнечі. Йдеться про загрозу з боку домінуючих серед сирійської опозиції сунітських екстремістських угруповань, що виступають як проти алавітського (з огляду на конфесійну приналежність правлячої верхівки) режиму Асада,

так і проти Ірану як дружньої до Асада шіїтської держави. Іран позиціонував себе як головний захисник шіїтського ісламу від сунітських екстремістів, що, з одного боку, сприяло консолідації іранського суспільства навколо чинного режиму, а з іншого – зміцнило його позиції у шіїтському світі. Іранське керівництво активно використовувало конфесійну риторику для мобілізації шіїтів по всьому регіону. Інтервенція в Сирії уявлялася скоріше як священна війна за захист шіїтських святинь (йдеться про гробницю Зейнаб – доньки першого імама шіїтів Алі), ніж війна за президента Асада. Відповідно, «військові експерти», що воювали у Сирії разом з урядовою армією, ліванським шіїтським угрупованням «Хезболла» та проіранськими шіїтськими міліціями з Іраку, Афганістану та Пакистану, отримали гучну назву «Захисники Святині» [8, с. 107].

2. Стратегічне значення Сирії як ланки «вісі спротиву» – альянсу Ірану, Сирії та ліванської «Хезболли», спрямованого проти Ізраїлю – головного регіонального опонента Ірану. Спільна ненависть сирійського та іранського режимів до Ізраїлю та США підштовхує їх один до одного і є одним із головних факторів, що забезпечує довголіття їхнього союзу. Крім того, Сирія через її географічне положення виступає каналом зв'язку між Іраном і шіїтським рухом «Хезболла» у Лівані – ще одним його клієнтом і цінним союзником у боротьбі з Ізраїлем. У цьому сенсі вона розглядається як опора «вісі спротиву», і повалення режиму Асада призвело б до її неприпустимого послаблення й, відповідно, суттєво зменшило можливості Ірану у протистоянні з Ізраїлем і США. Крім того, через територію Сирії Іран може активно впливати на ізраїльсько-палестинський конфлікт [7; 8, с. 107–108]. Тому з геополітичних міркувань принципово важливим є забезпечення так званого «шіїтського коридору», через який підтримується сухопутний зв'язок між Іраном і Ліваном через території Сирії та Іраку (де після повалення режиму С. Хусейна при владі перебувають шіїтські політичні сили, що знаходяться під потужним впливом Ірану).

3. Збереження алавітського режиму в Дамаску було важливим з точки зору підтримання регіонального балансу сил, адже його падіння неодмінно призвело б до переходу влади до рук сунітської більшості й встановленню там ворожого Ірану режиму [6, с. 51]. Такий режим неминуче змінив би орієнтацію країни у бік сунітських держав, чим відповідно, посилив би вплив традиційних опонентів Ірану – арабських монархій Перської затоки, передусім Саудівської Аравії.

4. Асадівська Сирія ще з часів ірано-іракської війни (1980–1988 рр.) є найдавнішим, послідовним і фактично єдиним надійним союзником Ірану в арабському світі, втрата якого є небажаною сама

по собі, а також поставить під сумнів його статус як потужної регіональної держави. Показово, що сам факт громадянської війни в Сирії, хоча вона й призвела до збільшення впливу Ірану на Дамаск, у Тегерані багатьма сприймається як стратегічна невдача [10, с. 7–8]. Сирія була колись цінним партнером Ірану по «вісі спротиву», але нині вона виснажена війною й стала залежним союзником, який мало що може запропонувати, не рахуючи території, в конфлікті з Ізраїлем. Хоча Ірану значною мірою вдалося захистити свої основні інтереси в Сирії, іранська інтервенція у цей конфлікт розуміється як захист уже наявних «активів» і як витрата іранських ресурсів.

Перебіг війни лише посилив мотивацію до втручання, адже з часом з'явилися нові джерела загроз:

1) поява у 2014 р. Ісламської держави – жорсткого ідеологічного антагоніста Ірану й сирійського режиму (через приналежність до радикальної сунітської версії ісламу) як нового потужного гравця, що загрожував іранським інтересам не лише в Сирії, але й в Іраку;

2) актуалізація курдського питання в Сирії та Іраку (адже успішна боротьба сирійських курдів з ІД за активної американської підтримки призвела до встановлення ними контролю над усією східною частиною країни) та гіпотетична можливість створення курдської держави не лише створювало загрозу «шиїтському коридору», але й безпосередньо зачіпало Іран, який має значне курдське населення;

3) розгортання операцій міжнародної коаліції проти ІД під керівництвом США різко підвищило американську військову активність як у Сирії, так і в Іраку у безпосередній близькості від іранських кордонів;

4) початок у 2016 р. прямої турецької збройної інтервенції в Сирії, яка хоча й була спрямована проти ІД та курдів, може створити загрозу іранським інтересам через ситуативний характер альянсу Ірану з Туреччиною та Росією, наявність у подальших планах Анкари претензій на контроль над територіями, у яких зацікавлений Іран [15, с. 410];

5) посилення іранського впливу в Сирії та вихід проіранських сил до сирійсько-ізраїльського кордону призвів до загострення ірансько-ізраїльського протистояння, що значно підвищує цінність Сирії як плацдарму для можливого удару по Ізраїлю.

Навіть закінчення гострої фази сирійської війни на користь Асада та його патронів аж ніяк не зменшують для Ірану необхідності у військовій присутності в Сирії, адже виникли нові обставини, які потребують такого втручання.

Так, успішна війна в Сирії призвела до безпрецедентного посилення ролі Ірану як регіонального центру сили, що спровокувало загострення протистояння із Саудівською Аравією та ОАЕ, які виступали одними зі спонсорів сирійської опо-

зиції. Поступово епіцентр цього протиборства змістився до Ємену, де також триває кривава громадянська війна, що, як і сирійська, цілком підпадає під визначення «проксі війни», в якій Іран та його регіональні арабські супротивники ведуть боротьбу руками своїх місцевих клієнтів. Логіку цього нескінченного протистояння у гонитві за регіональним лідерством в нових умовах, коли держави прагнуть за будь-яку ціну не допустити розширення впливу конкурентів, добре описав М. Лінч: «Зрозуміло, вся ця нова динаміка багато в чому зумовлена міждержавною конкуренцією в регіоні, але водночас це закономірний наслідок слабкості і крихкості держав, які, прагнучи подолати власні дилеми безпеки, створюють навколо себе вакуум влади. І навіть якщо якась регіональна держава спочатку не збирається використовувати порожнечу для розширення власного впливу, їй доводиться йти на це, оскільки інакше це зробить хтось із сусідів. А вступивши в експансіоністську гонку, країна буде виходити з того, що недостатня підтримка її ставлеників неминуче посилить агентів, що представляють інтереси її супротивників. Саме такі побоювання перешкоджають зниженню напруженості в Лівії, Сирії та Ємені. Навіть усвідомлюючи, що втручання у внутрішні справи ослаблих сусідів провалюється, близькосхідні політичні актори залишаються заручниками змалгальної логіки, що диктується дилемами безпеки – вони не можуть ні виграти, ні піти» [16, с. 23].

Нарешті, ще одним потенційним джерелом загроз для інтересів Ірану може стати його партнер по спасінню сирійського режиму – Росія, яка також претендує на роль головного рятівника та патрона Асада. Російський вплив на сирійські владні інститути постійно зростає, що вже створює певне напруження у російсько-іранських стосунках. Проблеми також виникають і у питаннях розподілу економічних дивідендів від спільної перемоги [3, с. 4].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, втручання Ірану у громадянську війну в Сирії було викликано низкою міркувань, що витікають з уявлень іранського керівництва про національну безпеку та, відповідно, про наявні загрози для неї. На поточний момент іранська військова присутність у Сирії триває. Слід зазначити, що, незважаючи на очевидну перемогу Асада у війні, мотиви для втручання Ірану не зникли. Хоча питання виживання режиму Асада вже не стоїть, постало питання про майбутній характер держави, якою він буде надалі управляти, й зокрема про ступінь іранського впливу на неї. Загрози іранським позиціям у Сирії та у регіоні в цілому, як і раніше, будуть походити передусім від його традиційних опонентів – США, Ізраїлю та Саудівської Аравії. Проте ситуація для Ірану може ускладнитися, адже до традиційних

ворогів цілком можуть додатися колишні ситуаційні союзники – Росія та Туреччина, що прагнуть отримати свою частку впливу на сирійські справи. Проблеми може створити також і загострення

ситуації в Іраку, де об'єктом масових протестів усе частіше стає проіранський уряд. Саме ці фактори слід взяти до уваги у подальших дослідженнях політики Ірану стосовно сирійського конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Taheri A. Exclusive: Why Iran's Intervention in Syria Proved so Costly. *Asharq Al-Awsat*. 14 March, 2018. URL: <https://aawsat.com/english/home/article/1204601/exclusive-why-iran's-intervention-syria-proved-so-costly> (дата звернення: 19.08.2019).
2. Taheri A. Seven Ways Iran Spends its Money in the Syrian War. *Asharq Al-Awsat*. March, 18, 2018. URL: <https://aawsat.com/english/home/article/1208736/seven-ways-iran-spends-its-money-syrian-war> (дата звернення: 19.08.2019).
3. Hatahet S. Russia and Iran: Economic Influence in Syria. March 2019. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2019-03-08RussiaAndIranEconomicInfluenceInSyria.pdf> (дата звернення 19.08.2019).
4. Juneau T. Iran's costly intervention in Syria: A pyrrhic victory. *Mediterranean Politics*. 30 May, 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/325453899_Iran's_costly_intervention_in_Syria_A_pyrrhic_victory (дата звернення: 19.08.2019).
5. Bani Nasur N.I.M. Syria-Iran Relations (2000–2014). *International Journal of Humanities and Social Science*. October 2014. Vol. 4, No. 12. P. 80–88.
6. Goodarzi J.M. Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment. *Ortadoğu Etütleri*. January 2013. Vol. 4, No. 2, P. 31–54.
7. Haji-Yousefi A.M. Iran's Policy in the Syrian Civil War / European Consortium for Political Research General Conference, Oslo, Norway. September 6–9, 2017. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/b14c6559-785e-442e-83be-5970539716bf.pdf> (дата звернення: 19.08.2019).
8. Hashem A. Iran's Post-ISIS Regional Strategy. *Turkish Policy Quarterly*. Fall 2017. Vol. 16, No. 3. P. 105–112.
9. Dizboni A. Hegemonic Aspirations and Middle East Discord: The Case of Iran / Atlas Institute for International Affairs, December 17, 2018. URL: <https://www.internationalaffairhouse.org/hegemonic-aspirations-and-middle-east-discord-the-case-of-iran/> (дата звернення: 19.08.2019).
10. Watling J. Iran's Objectives and Capabilities: Deterrence and Subversion / RUSI Occasional Paper, February 2019. URL: https://rusi.org/sites/default/files/20190219_op_irans_objectives_and_capabilities_web.pdf (дата звернення: 6.10.2019).
11. Wastnidge E. Iran and Syria: An Enduring Axis. *Middle East Policy*. 2017. No. 24(2). P. 148–159.
12. Katzman K. Iran's Foreign and Defense Policies. CRS Report R44017. July 23, 2019. URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf> (дата звернення: 19.08.2019).
13. Uskowi N. The Evolving Iranian Strategy in Syria: A Looming Conflict with Israel. September 2018. URL: https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/09/The_Evolving_Iranian_Strategy_in_Syria.pdf (дата звернення: 6.10.2019).
14. Walt S.M. Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*. Spring 1985. Vol. 9, No. 4. P. 3–43.
15. Шуляк С. Від «zero problems» до «оливкової гілки»: політика Туреччини щодо громадянської війни в Сирії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2018. Вип. 18. С. 404–410.
16. Линч М. Новый арабский порядок: власть и насилие на современном Ближнем Востоке. *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре*. 2019. № 2 (124). С. 15–27.